

MİLLİ MƏTBUATIMIZIN CƏFAKEŞİ

Adil ABDULLAYEV,
«Gənclik» nəşriyyatının direktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Hər bir xalqın tarixində elə vaxt olub ki, bu zaman kəsiyində tarixi şəxsiyyətlər yetişmişdir. Həmin insanlar xalqının maariflənməsinə, ədəbiyyatına, musiqisinə, tibbə, elmi-texniki sahəsinə öz tövəsinə vermişlər.

Xalqımızın maarifçilik sahəsində carçılarından biri H.B.Zərdabının yaratdığı ilk Azərbaycan mətbuatı «Əkinçi» qəzetidir.

Azərbaycan mətbuatının özünəməxsus inkişaf yolu vardır. Keçən əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan ziyalıları, xalqımızın qabaqcıl oğulları milli mətbuat yaratmaq uğrunda uzun illər boyu gərgin mübarizə aparmalı oldular. XX əsrin ikinci yarısında belə bir qəzet yaranmış və xalqımızın mədəni həyatında mühüm bir hadisəyə çevrilmişdir. O, Azərbaycan əməkçilərinin mənafeyini fədakarlıqla müdafiə edərək azadlıq ideyalarını yaymışdır. «Əkinçi» qəzetinin nəşri Azərbaycan xalqının mədəniyyəti tarixində əlamətdar hadisələrdəndir. Bu qəzet ictimai fikir tarixində olduğu kimi, realist ədəbiyyatın, xüsusilə poeziyanın qarşısında duran vəzifələrin izah olunmasında və aydınlaşdırılmasında dövrü üçün böyük rol oynamışdır.

Əli bəy Hüseyinzadənin təbirincə desək: «Aləmi-İslam bir qaranlıq içərisində qaldığı zaman Həsən bəy Zərdabi əlinə məşəl alıb qaranlığı işıqlandırmışdır».

Görkəmli alim-təbiətşünas kimi tanınan H.B.Zərdabi ictimai-siyasi sahədə də vətəndaş mövqeyindən çıxış edərək xalqının maariflənməsinə, öz haqqını qorumaq üçün elmi, təhsilli olması üçün bütöv bir ömrünü həsr etmişdir.

H.B.Zərdabının dumanın üzv olduğu zaman, o dövrün parlamenti sayılan dumada başqa xalqlar; - ruslar, ermənilər çoxluq təşkil etdiyindən, qəbul olunan qərarlar bir sıra adamların şəxsi mənafeyinə xidmət edirdi.

H.B.Zərdabi «Əkinçi» qəzetini dərc etmək üçün, həmin zaman, Azərbaycan Milli Mətbuatının ilk qaranquşu olan «Əkinçi»nin ətrafında M.Axundov, S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, Ə.A.Gorani və Azərbaycanın başqa tərəqqipərvər yazıçıları, publisistləri bu qəzetin nəşr olunmasını tarixi hadisə hesab etdiklərindən

H.B.Zərdabiyə maddi və mənəvi cəhətdən kömək etməklə, alqışlanmış və öz yaradıcılıqlarıyla bu qəzetin səhifələrində çap olunmuşlar.

Müxtəlif elm sahələrində, əkinçilikdə, təbiətşünaslıq və torpaqşünaslıqda dərin elmi biliyə yiyələnmiş H.B.Zərdabi qəzetin də bu sahələrin təbliğatçısı olduğunu bildiyindən, xalqını elmi, savadlı görmək, təhsil məktəblərinin olmasına çalışmışdır. Buna görə də yaratdığı ana dilli qəzet onu daha da ruhlandırır. Xalqın maariflənməsində qəzetin - mətbuatın geniş rolunu bilən, həmin qəzetlə ana dilin təmizliyi, ədəbiyyatın inkişafını düşünmək onun dünyagörüşü, həyata baxışı ilə bağlı idi.

Böyük maarifçi, H.B.Zərdabi bütün varlığıyla millətine bağlı olduğundan, haqqın-ədalətin keşiyində dayanmaqla Vətəninin tərəqqisinə xidmət etməyi özünə vicdani-mənəvi borc bildiyindən, bu yolda hər cür fədakarlığa hazır olan, ən güclü təzyiqlərə sinə gərən bir yanar ürəkli vətənpərvər idi...

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində ədəbi-bədii əsərlərin milli mətbuat səhifələrində ilk dəfə nəşri «Əkinçi» qəzeti ilə başlanır. Qəzetin ədəbi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, keçən əsrin ikinci yarısında dramaturgiya və nəsrə nisbətən geridə qalan şeir həyatla əlaqələndirmək işinə, satirik və realist üslubda bir sıra poeziya nümunələrinin yaranmasına kömək edib.

H.B.Zərdabi XIX əsr Azərbaycan maarifçiləri içərisində böyük maarifçi, yazıçı, Azərbaycan dramaturgiyasının ilkin yaradıcısı M.F.Axundova layiqli qiymət verirdi və torpağının belə bir mütərəqqi görüşlü, tərəqqipərvər övladıyla həmfikir olmaqla, eyni amala xidmət etməklə ümumi mübarizədə əqidədaş idilər.

H.B.Zərdabi geniş dünyagörüşlü, alovlu vətənpərvər, xalqının arzu və ümidlərinin carçısı və təbliğatçısı olmaqla, XIX əsrin ikinci yarısından başlanan Azərbaycan ədəbi intibahının ən böyük, uzaqgörən, böyük ziyalı olduğu bir tarixi faktdır. H.B.Zərdabi əqidəsinə, mübarizəsinə çox böyük qiymət verən S.Ə.Şirvani xalqını qəflət yuxusundan oyadan, cəhalətlə mübarizə aparan «Əkinçi»ni nəşr edən H.B.Zərdabını Qafqaz xalqlarının xeyirxahı sayırdı.

S.Ə.Şirvani ilə bərabər, realist poeziya uğrunda mübarizə aparandan birini də N.Vəzirov olmuşdur. O, «Əkinçi» qəzetinin səhifələrində öz şeirlərini çap etməklə realist şeir, həm də satira haqqında öz maraqlı fikirlərini qeyd etmişdir. Maarifçi-demokratik ideyalarını təbliğatçısı kimi N.Vəzirov bu dövrdə mütərəqqi ideyalarını ətrafında topladığıları «Əkinçi»də çap etməklə, cəhalət, irtica tərəfdarlarına qarşı dövrün nəbzini tutan sərişli yazılarıyla mübarizə aparmışdır.

«Əkinçi» qəzetinin səhifələrində publisistik məqalələrlə yanaşı, dil, ədəbiyyat, incəsənət və musiqiylə bağlı yazılar çap olunmasında və bu məqalələrdə sadəliyin, rəvanlığın olmasını tələq etməklə, yazıçıları zamanla səsləşən əsərlər yazmağı aşılırdı.

Dövrünün aynası sayılan «Əkinçi» qəzetinin də real həyatdan yazılan əsərlərin işıq üzünə gəlməsi, Azərbaycan ədəbiyyatının, ədəbi tənqidinin, publisistikanın və elmi ədəbiyyatın bünövrəsinin qoyulmasının ilkin cü-cərtləri idi. Həmin dövrün mütərəqqi ideyaları, maarifçi-realist ədəbiyyatın yaranmasında iştirak edən müəlliflər, H.B.Zərdabiylə yanaşı ədəbi cəbhənin yazıçı-döyüşçüləriydilər.

H.B.Zərdabının yaratdığı «Əkinçi» qəzeti dərc olunduğu iki il ərzində təkcə Azərbaycanda deyil, Qafqazda və Şərqdə əsil mədəni inqilab etdi. XX yüzilliyin başlanğıcında «Əkinçi»nin mənəvi övladları kimi «Molli Nəsrəddin», «Fuyuzat», «Açıq söz», «Şəlalə», «Zənbur», «Azərbaycan» qəzetləri nəşr olundu.

Ruhən yenilikçi olan, köksündə millətini bütün varlığıyla sevən ürək gəzdiren bu böyük ürəkli insan, dövrün - çar üsul-idarəsinin təzyiqləri altında ideyalarını yaymaq, elmin-savadın olmasıyla kütlələri oyatmağın zərurətini bildiyindən həyatını maarifçiliyə həsr etmişdi. Yalnız xalqın gözü açıq olmaqla, haqqını tələb edə biləcəyinin mümkünliyünü gördüdü.

H.B.Zərdabi Bakı Real Gimnaziyasında təbiət tarixi fənnini tədris etməyə başlamışdı. İşlədiyi ikinci ildə M.F.Axundovun «Hacı Qara» komediyasının tamaşasını səhnəyə qoymaqla, Azərbaycan Milli Teatrının əsasını qoyur. Elə həmin ildə də «Xeyriyyə Cəmiyyə»ni yaradır. Bu xeyriyyə cəmiyyətinin xəttiylə yaxın dostu, xeyriyyəçi Zeynalabdin Tağıyevin də millətə gələcəyi üçün daha böyük xeyriyyə işi görmək üçün ruhlandırır.

«Əkinçi» qəzeti həmin dövrün mütərəqqi fikirlərinin qəblələrinin oduqla çap olunduqca, qəzetin tanınma dairəsi də genişləndirdi. H.B.Zərdabının yaratdığı «Əkinçi» qəzetində dərc olunan ictimai-siyasi ruhlu yazılar Bakı Quberniyasının nəzarətində olduğundan 1877-ci ildə, cəmi iki il ərzində 56 sayı işıq üzünə gələn qəzetin çapı dayandırıldı. H.B.Zərdabini gimnaziyadan, müəllimlikdən də azad edildi və Bakıda qalması məsləhət olmadı. Həmin vaxt xalqının yolunda ömrünü şam kimi eridən böyük ürəkli insan doğma kəndi Zərdaba köçdü. Uzun müddət Rusiyada nəşr olunan qəzetlərlə əlaqə yaradan H.B.Zərdabi nəhayət Z.A.Tağıyevin 1896-cı ildə təbisi ilə birlikdə açdığı «Kaspi» qəzetinə işə dəvət olunur. Bir müddədən sonra isə bu qəzetin redaktor müavini vəzifəsini tutur...

Azərbaycanın görkəmli dramaturqu N.Vəzirovun ilk jurnalistlik fəaliyyəti, dramaturgiyaya həvəsi də «Əkinçi»də çap olunduğu illərdə özünü güclü şəkildə büruzə verdi. Maarifçi-şair, satirik S.Ə.Şirvaninin də yaradıcılığının bir hissəsi «Əkinçi» qəzetiylə əlaqəli olub. Bu qəzet onun ideyalarını yaymaq üçün bir kursu rolunu oynayıb. Azərbaycan maarifçiliyinin inkişafında böyük xidmətləri olan A.Bakıxanov, M.Ş.Vəzih, Q.B.Zakir ilə yanaşı, realist ədəbiyyatın inkişafını və yaradıcılığıyla daha dayıksəklərə qaldıran

mütəfəkkir M.F.Axundov olmuşdur. M.F.Axundovla, H.B.Zərdabının fikir birliyinin üst-üstə düşməsi doğmalaşdırmışdı. M.F.Axundov rus əlifbasıyla - krillo qəzet çıxarılmamasını istəyirdi. Həmin vaxt H.B.Zərdabının «Əkinçi» adlı qəzet nəşr etmək arzusunun eşidən M.F.Axundov onu ilkin alqışlayanlardan biri olmuşdur.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, XX əsrin ilk onluqlarında Azərbaycan intibahının yetirdiyi çox böyük ictimai xadimləri, M.F.Axundov, A.A.Bakıxanov, M.Ş.Vəzih, N.Vəzirov, S.Ə.Şirvani, Ə.A.Gorani kimi yazıçı və ziyalıların, Azərbaycan ədəbiyyatı, mətbuatı sahəsində böyük xidmətlərini qeyd etmək, hər bir qələm əhlinin mənəvi borcudur.

Bütün ömrü boyu xalqının maariflənməsi üçün, sözün əsl mənasında fədakarlıq göstərən H.B.Zərdabi öz millətsevərliyiylə xalqın sevgisini, rəğbətini qazanmış böyük ədiblərimizin ən parlaq nümayəndələrindən biridir. Milli mədəniyyətimizin inkişafında göstərdiyi xidmətlər onun övladlıq borcu olduğu kimi, bugünkü nəslin də mənəvi borcu H.B.Zərdabi yolunu layiqincə daşımaqdan ibarətdir.

«Əkinçi» zamanın tələbi səviyyəsində dayanaraq öz səhifələrində, azadlıq, maarifçilik ideyalarını təbliğ edir, həyatı daim dəyişməkdə, irəlilətməkdə görür, xalqı yeniliyə səsləyib, «Zamanə sənə saz olmasa, sən zamanəyə saz olğünən. Pis olmaz ki, dünya da həmişə bir qayda ilə rəftar olunsun» - deyirdi.

H.B.Zərdabi cəmiyyətdə bir inkişaf, bir tərəqqi olduğunu gördükcə öz fikirlərini zəruri məqsəd kimi nəzərə çatdırırdı. Onun ədəbiyyat və sənət məsələlərində milli mədəniyyətimizin xəzinəsinə dəyərli hədiyyə olan ideyası, irsi bu gün də aktuallığını-müasirliyini itirməmişdir.

Böyük qürur hissi ilə qeyd edə bilərik ki, bu böyük maarif carçısının arzu və ideyaları ulu öndərimiz Heydər Əliyev 27 mart 2000-ci tarixli fərmanı ilə Azərbaycanda demokratik mətbuatın yaradılmasının 125 illiyi münasibətilə tiantənəli surətdə yüksək səviyyədə qeyd olunur. Milli mədəniyyətimizin xəzinəsinə dəyərli hədiyyə olan H.Zərdabının mətbu irsi bu gün də təbliğ olunur və gələcək nəsillər üçün bir tarixi mənbə kimi qorunub, saxlanılır.

«Əkinçi» qəzeti yarandıqı 148 il ərzində keşməkeşli, zəngin və mənalı bir inkişaf yolu keçmişdir. Nizamı adına Ədəbiyyat İnstitutunun Mətnşünaslıq şöbəsi tərəfindən dövrü mətbuatımızın ilk qaranquşu, XIX əsr Azərbaycan ictimai-siyasi həyatının aynası olan və cəmi 56 sayı kütləvi tirajla çıxmış «Əkinçi» qəzeti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin «Azərbaycan dilində latını qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi» haqqında 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə H.B.Zərdabının «Əkinçi» qəzetinin tam mətni nəşr olunub kütləvi tirajla ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.